

פיקו"נ בשבת – דיני חולה שיש בו סכנה

מקור ההיתר לפיקו"נ בשבת

1. ויקרא פרק יח פסוק ה'
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקְתִּי וְאֶת מִשְׁפְּטֵי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתְּם הָאֲדָם וְחִי בְהֶם אֲנִי ה'.
2. תלמוד בבלי מסכת יומא דף פה עמוד א
וכבר היה רבי ישמעאל ורבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך, ולוי הסדר ורבי ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהן. נשאלה שאלה זו בפניהם: **מניין לפקוח נפש שדוחה את השבת?** ...¹ (דף פה עמוד ב) ...אמר רב יהודה אמר שמואל: אי הואי התם הוה אמינא: דידי עדיפא מדידהו, **וחי בהם - ולא שימות בהם**. אמר רבא: לכולהו אית להו פירכא, בר מדשמואל דלית ליה פרכא.
3. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת יומא פרק ח הלכה ה'
...מניין **שספק נפשות** דוחה את השבת ר' אבהו בשם ר' יוחנן [שמות לא יג] אך את שבתתי תשמרו מיעוט אית דבעי מימר אמרה תורה חלל עליו שבת והוא יושב ומשמר שבתות הרבה...

גדר פיקו"נ – ספקות וספקי ספקות

1. משנה מסכת יומא פרק ח
משנה ו: ...ועוד אמר רבי מתיא בן חרש החושש בגרונו מטילין לו סם בתוך פיו בשבת מפני שהוא ספק נפשות וכל ספק נפשות דוחה את השבת.
- משנה ז:** מי שנפלה עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם ספק חי ספק מת ספק עובד כוכבים ספק ישראל מפקחין עליו את הגל מצאוהו חי מפקחין עליו ואם מת יניחוהו.
2. תלמוד בבלי מסכת יומא דף פד עמוד ב
מפני שספק נפשות הוא וכו'. למה לי תו למימר וכל ספק נפשות דוחה את השבת? אמר רב יהודה אמר רב: **לא ספק שבת זו בלבד אמרו, אלא אפילו ספק שבת אחרת...** תניא נמי הכי: ...ולא ספק שבת זו אלא אפילו ספק שבת אחרת...

הגדרת הסכנה ע"פ אומדן הרופאים, החולה ושאר בעלי ניסיון

3. משנה יומא פרק ח מ"ה
חולה מאכילין אותו על פי בקיאיין ואם אין שם בקיאיין מאכילין אותו על פי עצמו עד שיאמר די.
4. תלמוד בבלי מסכת יומא דף פג עמוד א
חולה מאכילין אותו על פי בקיאיין. אמר רבי ינאי: חולה אומר צריך, ורופא אומר אינו צריך - שומעין לחולה, מאי טעמא - לב יודע מרת נפשו. פשיטא! מהו דתימא: רופא קים ליה טפי, קא משמע לן. רופא אומר צריך וחולה אומר אינו צריך - שומעין לרופא. מאי טעמא - תונבא (רש"י: שטות אשטורדישין + טשטוש הדעת + מחמת חוליו) הוא דנקיט ליה...
5. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכח סעיף י'
כל חולי שהרופאים אומרים שהוא סכנה, אף על פי שהוא על הבשר מבחוץ, מחללין עליו את השבת; ואם רופא אחד אומר: צריך, ורופא אחד אומר: אינו צריך, מחללין; ויש מי שאומר שאין צריך מומחה, דכל בני אדם חשובים מומחין קצת, וספק נפשות להקל...

¹ תלמוד בבלי מסכת יומא דף פה עמוד א

נענה רבי ישמעאל ואמר: אם במחותרת ימצא הגנב. ומה זה, שספק על ממון בא ספק על נפשות בא, ושפיכות דמים מטמא את הארץ וגורם לשכינה שתסתלק מישאל - ניתן להצילו בנפשו, קל וחומר לפקוח נפש שדוחה את השבת. נענה רבי עקיבא ואמר: וכי יזד איש על רעהו וגו' מעם מזבחי תקחנו למות. מעם מזבחי - ולא מעל מזבחי. ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא להמית, (דף פה עמוד ב) אבל להחיות - אפילו מעל מזבחי. ומה זה, שספק יש ממש בדבריו ספק אין ממש בדבריו, ועבודה דוחה שבת - קל וחומר לפקוח נפש שדוחה את השבת. נענה רבי אלעזר ואמר: ומה מילה, שהיא אחד ממאתים וארבעים ושמונה איברים שבאדם - דוחה את השבת, קל וחומר לכל גופו - שדוחה את השבת. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: את שבתתי תשמרו יכול לכל - תלמוד לומר אך - חלק. רבי יונתן בן יוסף אומר: כי קדש היא לכם - היא מסורה בידיכם, ולא אתם מסורים בידה. רבי שמעון בן מנסיא אומר: ושמרו בני ישראל את השבת, אמרה תורה: חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה.

6. שולחן ערוך אורח חיים הלכות יום הכפורים סימן תריח סעיף א
חולה שצריך לאכול, אם יש שם רופא בקי אפילו הוא עובד כוכבים שאומר: אם לא יאכילו אותו אפשר
שיכבד עליו החולי ויסתכן, מאכילין אותו על פיו, ואין צריך לומר שמא ימות. אפילו אם החולה אומר: אינו
צריך, שומעים לרופא; ואם החולה אומר: צריך אני, אפילו מאה רופאים אומרים: אינו צריך, שומעים
לחולה.

דוגמאות של מצבי סכנה רפואיים

א. מכה של חלל

1. עבודה זרה דף כז ע"ב- דף כח ע"א

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כל מכה שמחללין עליה את השבת - אין מתרפאין מהן. ואיכא
דאמרי, אמר רבה בר בר חנה אמר ר"י: מכה של חלל (רש"י: בחלל גופו) - אין מתרפאין מהן. מאי בינייהו?
איכא בינייהו: גב היד וגב הרגל, דאמר רב אדא בר מתנה אמר רב: גב היד וגב הרגל הרי הן כמכה של
חלל, ומחללין עליהן את השבת.

ב. חום גבוה

2. עבודה זרה דף כח ע"א

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: כל מכה שצריכה אומד - מחללין עליה את השבת. אמר רב שמן בר
אבא אמר ר' יוחנן: והאי אישתא צמירתא (רש"י: חולי חמה) כמכה של חלל דמי, ומחללין עליה את השבת.

3. פסחים דף כה ע"ב

מר בר רב אשי אשכחיה לרבינא דשייף (רש"י: מושח) לה לברתיה בגוהרקא דערלה (רש"י: בוסר זיתים קטנים,
משום רפואה, דקסבר: מותר להתרפאות באיסורי הנאה), אמר ליה: אימור דאמור רבנן בשעת הסכנה, שלא בשעת
הסכנה מי אמור? אמר ליה: האי אישתא צמירתא (רש"י: חולי שקורין מלוי"י [דלקת], צמירתא - חם) נמי כשעת
הסכנה דמיא...

ג. כאבים חזקים בחלל הפה

4. עבודה זרה דף כח ע"א

מהיכן מכה של חלל? פירש רבי אמי: מן השפה (רש"י: שפתיים) ולפנים. בעי רבי אליעזר: ככי ושיני, מאי?
כיון דאקושי נינהו (רש"י: קשין הן) - כמכה דבראי דמו, או דלמא כיון דגואי קיימי - כמכה של חלל דמו? אמר
אב"י, ת"ש: החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ (רש"י: דכל רפואה אסרו חכמים לעשותה בשבת היכא דליכא
סכנה משום שחיקת סממנין); חושש הוא דלא, הא כאיב ליה טובא - שפיר דמי. דלמא תנא היכא דכאיב ליה
טובא, חושש נמי קרי ליה. ת"ש: רבי יוחנן חש בצפדינא (רש"י: חולי השיניים), אזל לגבה דההיא מטרוניתא,
עבדה חמשא ומעלי שבתא, א"ל: למחר מאי? אמרה ליה: לא צריכת, אי צריכנא מאי? אמרה: אשתבע
לי דלא מגלית, אישתבע לה לאלהא ישראל לא מגלינא, גלייה ליה... אלמא כמכה של חלל דמיא! אמר
רב נחמן בר יצחק: שאני צפדינא, הואיל ומתחיל בפה וגומר בבני מעיים. מאי סימניה (רש"י: למידע דהוא
צפדינא)? רמי מידי בי ככי ומייתי דמא מבי דרי (רש"י: כשנותן כלום לתוך פיו יוצא מבין שיניו דם).

5. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכח סעיף ג

כל מכה של חלל דהיינו מהשינים ולפנים, ושינים עצמם בכלל, מחללין עליה את השבת...

ד. דין מכה שעל גב היד ועל גב הרגל, אדם שבלע עלוקה או שננשך ע"י כלב שוטה - כלבת

6. עבודה זרה דף כז ע"ב

דאמר רב אדא בר מתנה אמר רב: גב היד וגב הרגל הרי הן כמכה של חלל, ומחללין עליהן את השבת.

7. עבודה זרה דף יב ע"ב

ת"ר: לא ישתה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן האגמים, לא בפיו ולא בידו אחת (רש"י: ממחר זורק בפיו
ואינו בודק אבל בשתי ידיו יכול לעכבו בידו ויעיין), ואם שתה - דמו בראשו, מפני הסכנה. מאי סכנה? סכנת עלוקה.
מסייע ליה לרבי חנינא, דאמר רבי חנינא: הבולע נימא (רש"י: היא עלוקה) של מים - מותר להחם לו חמין
בשבת (רש"י: מים חמים) לשתות בשבת דסכנת נפשות היא כדקתני בברייתא דמו בראשו); ומעשה באחד שבלע נימא
של מים, והתיר רבי נחמיה להחם לו חמין בשבת.

8. יומא פרק ח מ"ו

מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו ורבי מתיא בן חרש מתיר.

9. יומא דף פד ע"א

תניא... דנכית ליה (רש"י: שהכלב נושכו) - מיית.

10. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכח סעיף ו

מכה שעל גב היד וגב הרגל, וכן מי שבלע עלוקה, וכן מי שנשכו כלב שוטה או אחד מזוחלי עפר הממיתים, אפילו ספק אם ממית אם לאו, הרי הם כמכה של חלל.

ה. פצעים מברזל, אבעבועות בפי הטבעת, התנפחויות וחום גבוה מאוד

11. עבודה זרה דף כח ע"א

אמר שמואל: האי פדעתא (רש"י: פצע מכת חרב) סכנתא היא, ומחללין עליה את השבת. מאי אסותא? למיפסק דמא (רש"י: של פדעתא אם יוצא יותר מדאי) - תחלי בחלא (רש"י: ישקוהו שחלים בחומץ), לאסוקי (רש"י: להעלות בשר שתחיה המכה) - גרדא דיבלא (רש"י: עשב ששמו יבלא) וגירדא דאסנא (רש"י: שגורד שרשיה ונותן אותה גירדא עם גירדת עץ הסנה ועושה תחבושת), או ניקרא מקילקלתא (רש"י: תולעים שהתרנגולים מנקרין באשפה).

אמר רב ספרא: האי עינבתא (רש"י: אבעבוע הדומה לענבא) - פרוונקא דמלאכא דמותא היא (רש"י: כלומר מסוכן הוא להמית)...

אמר רבא: האי סימטא (רש"י: נפח העומד באדם) - פרוונקא דאשתא היא (רש"י: ע"י חולי ששמו חמה הוא בא וסימן הוא לה)...

12. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכח סעיף ז

מחללין שבת על כל מכה שנעשית מחמת ברזל, ועל שחין הבא בפי הטבעת, ועל סימטא והוא הנקרא פלונקר"ו בלע"ז, ועל מי שיש בו קדחת חם ביותר או עם סימור.

ו. חולי בעיניים

13. עבודה זרה דף כח ע"ב

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: עין שמרדה (רש"י: שרוצה לצאת כאדם המורד ויוצא) - מותר לכוחלה בשבת. סבור מיניה: הני מילי הוא דשחקי סמנין מאתמול, אבל משחק בשבת ואתויי דרך רשות הרבים לא (רש"י: דלא סכנת נפשות אלא סכנת עורוון); א"ל ההוא מרבנן ורבי יעקב שמיה, לדידי מיפרשא מיני' דרב יהודה: אפילו מישחק בשבת ואתויי דרך רשות הרבים - מותר (רש"י: כדאמרין לקמן שורייני דעינא בליבא תלו מאור העין מעורין ואחוזין בטרפשי הלב). רב יהודה שרא למיכחל עינא בשבת. אמר להו רב שמואל בר יהודה: מאן ציית ליהודה מחיל שבי (רש"י: השומע דבריו ומקבלם יחלל שבת)! לוסוף חש בעיניה, שלח ליה: שרי או אסיר? שלח ליה: לכ"ע שרי, לדידך אסיר (רש"י: שאתה אסרת וערערת על דברי), וכי מדידי הוא (רש"י: מדעתי הייתי אומר דבר זה שמחית על ידי)? דמר שמואל היא (רש"י: ממנו קיבלתיה). ההיא אמתא דהואי בי מר שמואל דקדחא (רש"י: חמימות) לה עינא בשבתא, צווחא וליכא דאשגח בה, פקעא עינא. למחר נפק מר שמואל ודרש: עין שמרדה - מותר לכוחלה בשבת; מאי טעמא? דשורייני דעינא באובנתא דליבא תלו.

14. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכח סעיף ט

החושש בעיניו או בעינו ויש בו ציר, או שהיו שותתות ממנו דמעות מחמת הכאב, או שהיה שותת דם, או שהיה בו רירא ותחלת אוכלא (פי' תחלת חולי), מחללין עליו את השבת.

ז. יישום לדוגמאות שהובאו בגמרא

15. ב"י סימן שכח

וכתב הר"ן בפרק שמנה שרצים (מ. ד"ה מכה) בשם ה"ר יונה (חי' תלמידי הר"י ע"ז שם ד"ה ומאי דאמרין) והרשב"א דמכה של חלל שמחללין עליה את השבת דוקא בשנתקלקל אחד מן האיברים הפנימיים מחמת מכה או בועא וכיוצא בזה אבל מיחושין אין נקראין מכה ואין מחללין עליהם את השבת עכ"ל וכתבו הרב המגיד בפרק ב' (ה"ה).

16. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכח סעיף ג

כל מכה של חלל דהיינו מהשינים ולפנים, ושינים עצמם בכלל, מחללין עליה את השבת; ודוקא שנתקלקל א' מהאברים הפנימיים מחמת מכה או בועא וכיוצא בזה, אבל מיחושין אין נקראים מכה. הגה: מיהו מי שחושש בשיניו ומצטער עליו להוציאו, אומר לא"י להוציאו (ב"י בשם אורחות חיים ואיסור והיתר הארוך).

17. ביאור הלכה סימן שכח סעיף ג

* ודוקא שנתקלקל וכו' אבל מיחושים וכו' - הנה דין זה הוא מהרשב"א בשם ר"י ומובא במ"מ ע"ש ומשמע מסתימת לשונו שם דאפילו היכי דכאיב ליה טובא מבפנים בחלל הגוף אינם עדיין בכלל מכה של חלל כ"ז שלא נתקלקל אחד מאברים הפנימיים **אולם בביאור הגר"א ממה שציין המקור על דבריהם ממה שאמרו שם בגמרא חושש הוא דלא וכו' משמע היכא דכאיב ליה טובא מחללין ואולי יש לדרות דגבי שיניים דהם אקושי ואין שייך בהם שם מכה כ"כ כיון דכאיב ליה טובא יצא מכלל מיחוש ודינו כמכה של חלל משא"כ בשאר אברים פנימים כ"ז שלא נעשה מכה או בועה עדיין הוא בכלל מיחוש בעלמא וצ"ע. ומ"מ אפשר לומר דאם כאיב ליה טובא באחד מאברים הפנימיים ומסופק לו שמא נתקלקל שם באיזה דבר ואין שם רופא בעיר לשאל דמותר לחלל שבת וליסע אחר רופא דאף במכה שאינה של חלל איתא לקמן בסוף ס"ה דאם נעשה אצל החולה ספק סכנה מחללין.**

18. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכח סעיף ד

מכה של חלל אינה צריכה אומד, שאפילו אין שם בקיאים וחולה אינו אומר כלום, עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול; **אבל כשיודעים ומכירים באותו חולי שממתין ואין צריך חילול, אסור לחלל עליו אף על פי שהיא מכה של חלל.**

19. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קכט

הנה בדבר קדחת חם ביותר שמחללין עליו את השבת כדאיתא באו"ח סי' שכ"ח סעי' ז' ששאל ידידי כמה היא מדת החום, הנה אין בזה דבר ברור **אבל אין צריך שיהיה ברור שהוא סכנה דעל ספק נמי מחללין וכל שהאדם חושש לזה שמא הוא חם ביותר מחללין** ורק מה שתופס שהוא רק מעט חום בברור, אין מחללין. וסתם בני אדם חוששין כשהוא קרוב למדת מאה ושנים [מעלות פרנהייט, שהן 38.9 מעלות צלזיוס] שהוא חם ביותר ולכן על מדה זו מחללין ואין רשאים להחמיר. ואם אחד חושש גם בקרוב למאה ואחד [38.3 מעלות צלזיוס] ורוצה שיחללו עליו נמי מחללין **דלא גרע ממכה שאינה של חלל שאם החולה אמר שצריך לחלול שמחללין**. ובתינוק שאין שייך זה אם רואין שמצטער ביותר וכדומה לזה מה שניכר שהוא חולה אף שהחום הוא קטן רק יותר ממאה מחללין. סוף דבר אם רק לא ברור להו להחשיב שהוא מעט חום מחללין.

עוד נראה לע"ד ברור שאם החום בא ממחלה שבְּרִיאָה או ממחלת שאר אברים פנימיים הוא מכה של חלל ומחללין אף אם הוא רק חום קטן. וכל הנידון בקדחת הוא בצינון בעלמא שלא בא מאבר מיוחד רק שזה גופיה שנצטנן הביא עליו חום או שבא החום ממחלה באבר שמבחוץ כגון מידו ורגלו צריך שיהיה חם ביותר והשיעור הוא כדבארתי. וכן הוא כשמרגיש הצינון בחוטם ואף אם הוא מהצואר אף שהוא של חלל כיון שהוא צינון המצוי אם הוא חום מעט אין מחללין וכדבארתי השיעור. משה פיינשטיין.

20. שמירת שבת כהלכתה, פרק לב סעיף יא

יא. במקרים הבאים יש לנהוג בחולה כדין חולה שיש בו סכנה, גם קודם שנקבע הדבר על ידי הרופא:

- (א) חום גבוה באופן ניכר עם הרגשה רעה וטרם נקבעה סיבת החום.
- (ב) חום אפילו לא גבוה אצל תינוקות וזקנים, וכן אם הוא נובע ממחלה בריאות או באבר פנימי אחר ואנשים רגילים לחשוש בכגון זה קצת לסכנה.
- (ג) כאב פנימי חזק שסיבתו אינה ידועה והוא מעורר חשש למחלה רצינית. וכן פצע שבפנים הגוף, דהיינו מן השיניים ולפנים: שטף דם פנימי.
- (ד) שטף דם עורקי או ורידי (להבדיל מדליפה ורידית איטית שנפסקה לאחר לחץ של כמה דקות במקום הפצע).
- (ה) שבר פתוח או שבר עם תזוזה של קצות שברי העצם בעצמות הארוכות, ואפילו חשש לכזה, וכל שכן שבר בגולגולת או בעמוד השדרה או כל שבר אחר בפנים הגוף.
- (ו) פצע עמוק או חתך עמוק שנגרם על ידי סכין או כלי ברזל אחר. מכה חזקה מברזל או מחפץ כבד כגון אבן. חתך שעלול להזדהם. פצע שזוהם על ידי אדמה או על ידי כל דבר אחר המזהם, וכל מכה אשר יכולה להביא לידי סכנה, אם לא יטפלו בה כראוי.
- (ז) מכה על גב היד או על גב הרגל, כשיש חשש לפגיעה בכלי הדם.
- (ח) פצע מזוהם שגורם לנפיחות, או שגורם לדלקת בבלוטות הלימפה מאחורי האוזן, בבית השחי, במפשעה או בצואר, וכן פצע שנמשך ממנו קו אדום ויש חשש לזיהום.
- (ט) מחלה באחד מאברי הגוף, אם יש לחוש שעלולה להתפתח סכנה לכל הגוף, כגון חטט (פורונקל) גדול, או אפילו קטן אם הוא בפנים מן השפתיים ולמעלה, וגם יש חום.

- (י) מכת חום או מכת שמש, או כוויות חמורות שנגרמו מן השמש, ממים רותחים או מאש, וכן כוויה מחומר כימי. וגם כוויה אצל תינוקות וזקנים, ואף אצל כל אדם במקומות רגישים בגוף כמו בפנים, בכף היד או בפרקים
- (יא) עקיצה של צרעה או של דבורה וכיו"ב אצל אדם הסובל מרגישות לסוג עקיצה זו.
- (יב) נשיכת כלב, נחש, עקרב, נשיכת בעלי חיים אחרים, כגון סוס וחמור שלגביה קיים חשש שהיא מסוכנת.
- (יג) הרעלה (כגון על ידי שתיית נפט או דטרגנטים למיניהם, או על ידי בליעת פרי מורעל, צמח ארסי, כדורי נפתלין, כדורים מכל סוג שהוא בכמות גדולה, וכן אם אכלו תרופות בכמות לא ידועה ונגרמה הרעלה, או שאכלו רעל עכברים). וכן בליעת מחט ובליעת כל גוף חד אחר.
- (יד) איבוד הכרה, הלם או חשש להלם, כגון בשל נפילת משא כבד על אדם, או מפאת כאב חזק ביותר, או בשל אסון כבד או פיגוע, או מחמת מכת חשמל.
- (טו) קוצר נשימה פתאומי, וכן אובדן ראייה פתאומי או שיתוק פתאומי.
- (טז) אירוע מוחי או התקף לב אפילו קטן ביותר, ואפילו לזמן קצר, וכן כאבים או מיחושים בחזה היכולים להיות סימנים להתקף לב.
- (יז) חום נמוך בצורה קיצונית מהרגיל אצל אדם לפי טבע גופו.

21. שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן לז

ולענין עיקר הדבר מה נקרא ספק פקו"נ ומה לא, ועד איפה הוא הגבול, גם אנכי בעניי הסתפקתי טובא בזה, אלא שמצד הסברא נלענ"ד דכל שדרך רוב בני אדם לברוח מזה כבורח מפני הסכנה ה"ז חשיב כספק פקוח נפש וקרינן ביה בכה"ג וחי בהם ולא שימות בהם, אבל אם אין רוב בני אדם נבהלים ומפחדים מזה אין זה חשיב סכנה, קצת דוגמא לכך הרכבת [זריקת] אבעבועות לילדים, אף על גב דמצד הדין אפשר שצריכים באמת להזדרז ולעשותו בהקדם האפשרי אם הרופא אומר שכבר הגיע הזמן לעשותו, אך אעפ"כ אין רגילין כלל לעשותן בבהילות ובזריזות, ולפיכך אף אם באמת יש בזה קצת סכנה הו"ל כמ"ש חז"ל והאידינא שומר פתאים ד' וחלילה לחלל שבת עבור כך, משא"כ אם אחד נמצא במקום כזה שיודע ברור שאם לא ירכיב עכשיו את האבעבועות בשבת יצטרך לחכות ד' או ה' שנים, כיון דבזמן מרובה כזה ודאי נבהלים ומפחדים לשהות, אפשר דשפיר חשיב כפקוח נפש ודוחה שבת.

22. פניני הלכה, שבת ב', פרק כז, סעיף ב - כיצד קובעים אם המצב מסוכן

כל מחלה שהרופאים רגילים להתייחס אליה כמסוכנת, ואנשים רגילים להזדרז כדי להציל את החולה בה, גם אם רק מיעוט קטן מת ממנה, הרי היא נחשבת מסוכנת, ומחללים עליה את השבת. ולכן מסיעים יולדת לבית חולים, למרות שברוב מוחלט של המקרים תוכל ללדת בבית בשלום (מ"מ ב, יא). אבל מחלות וסכנות שאין רגילים להתייחס אליהן כמסוכנות, אין מחללים עליהן את השבת (שבט מיהודה ח"א יט, ב; שש"כ לב, הערות ב, כג).

חכמים הגדירו מצבים שונים כמסוכנים, כגון: מכה של חלל, היינו כאב גדול או פצע או שטף דם בתוך חלל הגוף; מכה על גב היד או גב הרגל, היינו חתך מסוכן או זיהום; חום גבוה מאוד; נשיכת עקרב או נחש וחולי בעיניים (שו"ע שכח, ג-ט). וכל המקרים הללו, שנקבעו על סמך הניסיון, מוסכמים כעקרון על רופאי זמנינו, אלא שכיום המינוחים שונים. ולא כאן המקום להרחיב בגדרי המצבים של סכנת נפשות. אלא כך הוא הכלל, אם נראה לאנשים שם, שהחולה או הפצוע בחשש סכנת חיים, עושים מיד את הנדרש כדי להצילו. אם צריך להזמין רופא – יזמינו רופא, ואם צריך להסיעו לבית חולים – יסיעו אותו לבית חולים.

וכאשר האנשים שנמצאים שם אינם יודעים אם יש חשש סכנה במצבו, שואלים רופא או אחות או חובש שנמצאים במקום, או שמתקשרים לרופא. וכאשר רופא סבור שיש ספק סכנת חיים במצבו של החולה, גם אם החולה יטען שאין במצבו שום סכנה, והוא אינו רוצה שיחללו עבדו שבת, שומעים לרופא (שו"ע שכח, י; תריח, א, ה).

זריזות בחילול שבת לפיקו"נ

1. תלמוד בבלי מסכת יומא דף פד עמוד ב
תנו רבנן: מפקחין פקוח נפש בשבת והזריז הרי זה משובח, ואין צריך ליטול רשות מבית דין.

2. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת יומא פרק ח הלכה ה

תני הזריז משובח והנשאל מגונה והשואל הרי זה שופך דמים²...

3. רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה ג
... ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה שנאמר +ויקרא י"ח+ אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלוה בעולם, ואלו המינים שאומרים שזה חילול שבת ואסור עליהן הכתוב אומר +יחזקאל כ"ו+ וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם.

4. רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה ז
חולה שאמדוהו רופאים להביא לו גרוגרת אחת ורצו עשרה בני אדם והביאו לו עשר גרוגרות בבת אחת כולן פטורין מכלום, ואפילו הביאו בזה אחר זה ואפילו הבריא בראשונה שהרי כולם ברשות הביאו.

5. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכח סעיף טו
אמדוהו (פי' התבוננו במחלתו ושיערו) הרופאים שצריך גרוגרת אחת, ורצו עשרה והביאו לו כל אחד גרוגרת, כולם פטורים ויש להם שכר טוב מאת ה' אפילו הבריא בראשונה.

6. דרשות מהר"ח אור זרוע סימן ט
ואם יש חכם בעיר ונשאלין לו על זה, כל הנשאל הרי זה מגונה שהיה לו לדרוש תחילה שדבר זה מותר...

7. תרומת הדשן סימן נח
ומצאתי שאחד מהגדולים העתיק מדרשות הר"ח א"ז וז"ל: בדליקה שיש סכנה, פן יבא לשפוך דם שונאי ישראל, אל יאמר לנכרי לכבות אלא מצוה לכבות בעצמו. ואחד מהגדולים דרש ברבים, שמותר לכבות את הדליקה בשבת בזמן הזה, ואומר שבשביל כך דרש ברבים, שלא יהא נקרא פושע בנפשות, כדאמר בכה"ג הנשאל הרי זה מגונה, לפי שהיה לו להודיע כבר לרבים כדאיתא בהגה"ה במיימון.

8. משנה ברורה סימן שכח ס"ק ו
השואל וכו' - פי' אותו האיש שהוא מתחסד וירא לחלל שבת בחולה כזה כ"א ע"י מורה הרי הוא שופך דמים שבעוד שהוא הולך לשאול יחלש החולה יותר ויוכל להסתכן והרי הכתוב אומר לא תעמוד וגו' ובירושלמי איתא הנשאל הרי זה מגונה פי' משום שהתלמיד חכם במקומו היה לו לדרוש בפרקא לכל כדי שידעו כל העם ולא יצטרכו לשאלו ואם החולה בעצמו מתיירא שיעברו עליו את השבת כופין אותו ומדברים על לבו שהוא חסידות של שטות [רדב"ז].

² - רבינו חננאל מסכת יומא דף פד עמוד ב

ירושלמי תני הזריז משובח והנשאל והשואל ה"ז שופך דמים.

- שו"ת ציץ אליעזר חלק ח סימן טו - קונ' משיבת נפש פרק ב

בשו"ת תשב"ץ ח"א סי' נ"ד. דמדי דברו שם באריכות בבירור דין זה של פיקוח נפש דנעשה ע"י גדולים מישראל (יובא להלן) מסיים דברי תשובתו בלשון זה: ובענין זה כל הגדולים שוים בין החכמים בין עמי הארץ ומ"מ אם החכם הוא זריז ומתיר לאחרים והוא אינו עושה אינו עושה יפה ועל זה אמרו הנשאל ה"ז מגונה עכ"ל, הרי נלמד מתוך דברי התשב"ץ דפירש הכוונה של הנשאל ה"ז מגונה, דר"ל שבשעה שבא לידו ענין חילול עבור פיקוח נפש הוא עושה את עצמו רק כנשאל ומורה לאחרים לחלל אבל הוא עצמו אינו מחלל, ועל כן הוא מגונה מדוע שהוא בעצמו לא הזדרז ג"כ לחלל דאין לו לעשות עצמו חסיד לומר מוטב שיתחלל ע"י אותו ישראל ולא על ידי (כלשונו של התשב"ץ בתוך דברי תשובתו שם). [ומ"ש בלשון: אם החכם הוא זריז ר"ל שהוא זריז ומסוגל להגיש הטיפול לחולה ובכל זאת מורה לאחרים לחלל והוא עצמו אינו מחלל כיעו"ש]. והוא פירוש נפלא.

ולפי פירוש זה נ"ל ליישב גם גירסת הר"ח ביומא ד' פ"ד ע"ב דגריס בדברי הירושלמי והנשאל והשואל ה"ז שופך דמים, ולכאורה אין הבנה לגירסא זאת, אבל לפי פירושו של התשב"ץ הנ"ל יש ליישבה שפיר, והיינו דהמדובר על הימצאות שניהם גם יחד הנשאל והשואל במקרה של פיקוח נפש, דזה מורה למשנהו לחלל ואינו מחלל בעצמו, וזה מתאחר כדי לשאול, או שהמדובר על מקרים נפרדים, על מקרה שנשאל מורה לאחרים לחלל ואינו מחלל בעצמו, ועל מקרה אחר של שואל שמתאחר בדבר כדי לשאול, ומשמיענו הירושלמי דהן נשאל כזה והן שואל כזה הרי זה שופך דמים, ויבוא שפיר מדוע שמקדים גם הנשאל לשואל כי הנשאל בצד מה יותר חמור מהשואל בהיות שמנער עצמו לגמרי מלחלל.